

prikazi i recenzije

Krešimir KUŽIĆ, **Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika (XIV. – XVII. st.)**, Književni krug (Biblioteka znanstvenih djela, sv. 174), Split, 2013., 623 str.

Knjiga povjesničara Krešimira Kužića, koju ovom prilikom predstavljamo, rezultat je autorova višegodišnjeg rada na proučavanju putopisnih djela njemačkih hodočasnika, koji su na putu za Svetu Zemlju prolazili i hrvatskim krajevima. Riječ je o temi koja svojom raznovrsnošću i sadržajem odavno plijeni interes hrvatskih istraživača. Naime, hodočasnički putopisi kao grana književnosti koja svoje korijene može tražiti još u doba kasne antike, imaju posebnu vrijednost za hrvatske zemlje, osobito za područje istočnojadranske obale. Pisani radovi pohoditelja Palestine donose pregršt saznanja (viđenih očima i mjerilima onovremenih hodočasnika) o našim krajevima, gradovima i naseljima, stanovnicima i njihovim običajima, crkvenim zdanjima i kulturnim spomenicima.

Opsežno monografsko djelo Krešimira Kužića započinje »Predgovorom« (7–8) i uvodnim poglavljem (9–10) u kojemu autor ukazuje na važnost putopisne literature za proučavanje hrvatske povijesti, kao i na nužnost interdisciplinarnog pristupa u obradi ove problematike.

U prvome se poglavlju (»Hodočasnici i hodočašća«, 11–64) razmatra uobičajena motivacija putovanja njemačkih hodočasnika (iskaz pobožnosti), način njihova prijevoza i tijekom plovidbe, susret hodočasnika s blještavilom Mletaka – početne točke putovanja, dolazak na odredište i ispunjenje zavjeta, povratak u domovinu te potreba hodočasnika da svoje putne uspomene otisnu na papir i time ih ostave u nasljeđe budućim pokoljenjima. U nastavku poglavlja autor prilaže imena (74) njemačkih putopisaca (od Johanna od Bodmana iz 14. stoljeća do Georga Christoha od Neitzschitza iz prve polovice 17. stoljeća), čija su djela (osim u nekoliko slučajeva nedostupnosti rukopisa) ujedno i središnji predmet obrade u ovoj knjizi. Završni dio poglavlja usmjeren je na raščlambu nekih znamenitijih osoba koje su sudjelovale u ovdje razmatranim hodočasničkim putovanjima.

U poglavlju pod naslovom »Političko, vjersko i kulturno okruženje« (65–100) predstavlja se doba njemačkih ratova (67), kao i mletačko-osmanskih sukoba (70–71), koji su u nemaloj mjeri utjecali na okolnosti putovanja hodočasnika. Razmatra se, nadalje, znanje njemačkih pohoditelja o hrvatskim zemljama (ime, narod, jezik i prostorni opseg), zabilješke pohoditelja o vjerskim prilikama te osobito dojmovi hodočasnika o svetištima, svetcima-zaštitnicima gradova, relikvijama i legendama vezanim ponajprije uz obalne gradske sredine koje su njemački hodočasnici obilazili tijekom plovidbe prema Istoku (primjeri Rovinja, Zadra, Trogira, Hvara, Dubrovnika i brojnih drugih gradova).

Opsežno je i poglavlje u kojemu se donose razmišljanja njemačkih putnika o »Našim gradovima i krajevima« (101–164). Geografskim redom autor predstavlja i interpretira zabilješke stranih pohoditelja o gradovima od Istre (Umag, Novigrad, Poreč, Rovinj, Pula), Kvarnera (Osor), Dalmacije (Zadar, Biograd, Šibenik, Trogir, Split, Hvar, Korčula, Dubrovnik), kao i njihove zapise koji se odnose na područje Boke kotorske. Putni zapisi otkrivaju nam viđenja stranih pohoditelja koja se ponajprije odnose na ustroj državne i lokalne vlasti, političke prilike, narodne običaje te kulturno-umjetničke spomenike (ponajprije one sakralne naravi).

Susret Nijemaca i Hrvata – zajedničkih pohoditelja Svete Zemlje – autor razmatra u sljedećem poglavlju (»Naši ljudi«, 165–186). Udio Hrvata u zapadnoeuropskim hodočašćima razvidan je u njihovu sudjelovanju u pomorskoj i brodarskoj privredi (prijevoz hodočasnika i udio Hrvata u brodskoj posadi), ali i u manje privlačnoj dimenziji primjera robova iz hrvatskih krajeva, a koje su njemački putnici-putopisci također pribilježili u svojim uspomjenama.

»Knjiga o moru« (187–214) naslov je poglavlja u kojemu se podrobnije pojašnjavaju uvjeti dospjeća putnika u Svetu Zemlju. Opisuju se vrste brodova i njihova oprema, brojnost i sastav posade brodova, kao i njihova stručnost i sposobnost te se pojedinačno navode imena brodovlasnika (paruna) koji su organizirali i na svojim plovilima prevozili hodočasničke skupine. Autor se, nadalje, bavi i najbrojnijom (ujedno i društvenim statusom najnižom) skupinom posade (galijoti), brodskim naoružanjem, ali i biljnim i životinjskim svijetom duž istočnojadranske obale, zapaženim i opisanim u ovdje prezentiranim putopisima. Slijedi osvrt na »Vremenske, klimatske i morske pojave« (215–222), ponajprije s obzirom na otegotne čimbenike u plovidbi (oluje, tjesnaci i druge »crne točke« tijekom putovanja). U završnome poglavlju (»Trajanje putovanja«, 223–230) autor donosi istraživačima povijesti pomorstva vrlo dragocjenu tablicu vremenskog trajanja putovanja od početne točke (Mletci) do Krfa kao izlazne luke pred Otrantskim vratima. Slijedi »Zaključak« (231–232) te opsežan popis uporabljene literature (233–254).

Proučavateljima povijesti fenomena hodočašća od iznimne je važnosti opsežan prilog (257–558) u kojemu se donose prijevodi njemačkih putopisa uporabljenih u ovoj knjizi. Prevedeni su oni dijelovi putopisa koji se izravno odnose na hrvatske krajeve te će taj, na jednome mjestu sakupljen i prezentiran izvor (uz podroban kritički aparat koji autor donosi), zasigurno biti dragocjena građa za sve proučavatelje povijesti pojedinih mikrosredina duž hrvatskoga uzmorja, ali i za sveobuhvatnije razmatranje problematike »slike o nama« od strane stranih pohoditelja prošlih stoljeća.

Na kraju knjige nalaze se kazalo osobnih imena (559–586), kazalo zemljopisnih pojmova (587–614), sadržaj (615–623) te – u privitku knjige – CD s izvornim tekstovima njemačkih putopisa.

Hodočašća i hodočasnička putovanja, hodočasnici i njihova odredišta te posebice putne uspomene hodočasnika – tema su koja je u stranoj, ali i domaćoj historiografiji zastupljena prilično učestalo. U knjizi Krešimira Kužića na jednome je mjestu sabran impresivan broj od oko šezdeset njemačkih putopisa, koji se dijelom referiraju na hrvatske krajeve od kasnoga srednjeg vijeka do uključivo 17. stoljeća. Uz podrobnu autorovu interpretaciju, prezentiranu nizom poglavlja u kojima se zbirno i pojedinačno obrađuju pojedinosti iz putopisa koje su nama osobito zanimljive, dodatak knjizi – objavljeni izvori posebna su

vrijednost za historiografiju. Stoga ovo djelo možemo smatrati značajnom i za niz interdisciplinarno zasnovanih tema prijeko potrebnom literaturom za kojom će, vjerujemo, uz znanstvenike, posegnuti i šira čitateljska javnost.

Lovorka Čoralić

Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, **U potrazi za izgubljenim slikarstvom: o majstoru Lovru iz Kotora i slikarstvu na prostoru od Dubrovnika do Kotora tijekom druge polovice XV. stoljeća**, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2013., 399 str.

Jedan od vodećih predstavnika dalmatinskoga, bokeljskoga i dubrovačkog slikarstva 15. stoljeća bio je – prema mišljenju većine povjesničara umjetnosti – Bokelj Lovro Marinov Dobričević (1419. – 1478.). Ujedno je Dobričević – zanimljivo je to spomenuti – nakon Vlahe Bukovca najprodavaniji dubrovačko-bokeljski slikar staroga razdoblja na inozemnom tržištu. Njegovu je životu i slikarskome opusu posvećen pozamašan broj znanstvenih radova, poglavlja u knjigama, kataloških i leksikografskih natuknica, ali nijedno monografsko djelo.

Knjiga Ivane Prijatelj Pavičić, ugledne, svestane i znanstvenim prinosima vrlo produktivne povjesničarke umjetnosti, prvi je pokušaj da se Dobričeviću opusu, ali i njegovoj »fortuni« u historiografskim djelima, posveti zaokruženo djelo. Knjiga nije cjelovit katalog Dobričevićevih djela niti je – kako autorica sama napominje u uvodnome poglavlju (str. 8) – zamišljen kao monografski rad već je cilj ovoga istraživanja zbirno predstavljanje znanstvenih oglada (iz pera autorice) posvećenih raščlambi različitih aspekata umjetničkoga fenomena Lovre Dobričevića te dubrovačkoga i bokeljskoga slikarstva njegova doba. Prva cjelina opsežna je uvodna studija (7–46) u kojoj se kontekstualiziraju povijesne i društvene okolnosti Dobričevićeva vremena. Tragom recentne domaće, ali i uporabom opsežne strane literature, autorica ukazuje na nedovoljno spominjane okolnosti koje su uvjetovale i usmjeravale rad likovnih umjetnika toga doba. Ovdje saznajemo o proceduri naručivanja oltarnih slika u Kotoru i Dubrovniku 15. stoljeća, o terminologiji prisutnoj u ugovorima za izradbu sakralnih slikarskih djela, o cijenama na onodobnome tržištu slika, funkcioniranju slikarskih radionica, naručiteljima slikarskih djela (njihov socijalni i profesionalni status) te kako je u sve navedene okolnosti bio uključen Lovro Dobričević. Poglavlje »Lovro Dobričević: kronologija jednoga dramatičnoga umjetničkog života« (47–67) donosi kronološki pregled dokumenata koji posvjedočuju osobne i umjetničke etape iz Dobričevićeva životopisa, promišljanje o njegovu identitetu (Bokelj, Dubrovčanin, Dalmatinac, *Schiavone* ili sve zajedno), kao i osvrt na brojna historiografska djela koja su se njime bavila. Cjelina »Život i djelo« (69–152) opsežno je razmatranje Dobričevićeve mletačke etape stvaranja (1435. – 1447.), umjetničkog ambijenta Mletaka u to doba (Dobričevićevi učitelji), kao i uvida u slikarska dostignuća Dubrovnika i Kotora od 1420. do 1450. godine. Djelovanje Blaža Jurjeva Trogirana, kotorskih i dubrovačkih sitnoslikara, primjeri konkretnih sitnoslikarskih/slikarskih djela (minijature iz dubrovačkoga molitvenika u Arhivu HAZU u Zagrebu), poliptih iz Kneževa dvora, utjecaj Dobri-